

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 18 – 1/2011.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/1_11/kirjat_hovi.pdf]

KIRJA-ARVIO

JA KERRAN, LAULUS SYNNYINMAA...

KNUUTTILA, SEPPO & PIELA, ULLA (toim.) 2009: Korkeempi kaiku. Sanan magiaa ja puheen poetiikkaa. Kalevalaseuran vuosikirja 88. Helsinki: SKS. 404 sivua.

Tuija Hovi

Isänmaallisesti kalskahtava Kalevalaseuran vuosikirja *Korkeempi kaiku* on muhkea teos, jonka sivuilla avautuu moniulotteinen näkymä kielen ja ennen kaikkea puheen käyttöön ja kehitykseen suomalaisessa yhteiskunnassa. Toimittajat Seppo Knuuttila ja Ulla Piela johdattavat lukijaa tutustumaan arjen poetiikkaan, retoriikkaan, todellisuuden kielelliseen tuottamiseen sekä pohtimaan Lönnrotin aikoinaan kansanrunouden parissa askaroidessaan herättämää ajatusta kollektiivisesta luovuudesta – nyt internetajassa. Laaja kirjoittajakunta koostuu pääasiallisesti folkloristeista ja perinteentutkijoista sekä muutamista muidenkin tieteenalojen edustajista, joita puheella vaikuttaminen kiinnostaa. Aihealueiden, aineistojen ja näkökulmien runsaus antaa lukijalle paljon ajateltavaa. Ja ikään kuin näissä antimissa ei olisi ollut kyllin, on mukaan mahdutettu myös suomalaisia juhlapuheita kautta aikojen. Syy siihen on kirjan idean syntyminen Kekrinpäivän seminaarin myötä, jossa kyseiset juhlapuheet elvytettiin eloon näyttelijävoimin

KIELI PELINÄ

Filosofi Sami Pihlströmin avausartikkeli pohjustaa kokoelman keskenään hyvin erilaisia puheenvuoroja sanoilla tekemisestä eli kielen performatiivisuudesta tiivistämällä J.L. Austinin puheaktiteorian keskeisen idean ja taustoittamalla sitä Ludwig Wittgensteinin ajatuksilla kielipeleistä ”tavallisen kielenkäytön filosofiana”. Kysymystä todellisuuden ja kielen suhteesta Pihlström avaa Immanuel Kantia mukaillen. Empiirisellä tasolla maailmassa on paljon kielestä riippumatonta, mutta transsendentaalisella tasolla puhuja luo ne kielelliset kontekstit, joiden sisällä on mahdollista jäsentää maailma ja

kokemus, luoda merkitykset kulloisessakin tilanteessa toimiviksi.

Kielen rooli kansallisen identiteetin luomisessa on Sari Kivistön artikkelin teemana. Autonomian ajalla puhetaito nähtiin tärkeäksi kehityskohteeksi isänmaallisuuden ja itsenäisyyden rakentamisessa. Laajan sanomalehtiaineiston esimerkein Kivistö valottaa pyrkimyksiä kehittää tätä taitoa ujon ja jäyhän kansan keskuudessa. Yllätys oli lukea vuoden 1900 *Työmies*-lehden tiedostavasta gender-näkökulmasta. Naispuhujien tärkeys oivallettiin siis työväenliikkeen piirissä, kuten se on ymmärretty myös uskonnon kentillä; vaikka yhteisön johtotehtäviin naisilla ei ollut asiaa, he kelpasivat pioneerityöhön levittämään sanomaa ruohonjuuritasolla (vrt. Helander 1987). Nuorisoseurojen ja puhujaklubien valistuksen pontimena oli se, että päätöksenteko yhteiskunnassa on viime kädessä niillä, jotka osaavat ilmaista asiansa vakuuttavasti ja hallitusti. Puhetaidon mahti kuvastuu myös Juha Sarsilan monitasoisessa analyysissä vallankumousjohtaja Leninistä. Sarsila vertaa Leniniä puheella vaikuttajana, agitaattorina, antiikin Rooman reettoreihin ja vallanpitäjiin. Siinä sivussa hän käy läpi Leninin kehitysvaiheet aina kouluajoista balsamoiduksi näyttelyesineeksi. Samalla hän arvioi esimerkkejä vanhasta sekä uudesta Lenin-tutkimuksesta ja pohtii kirjoittavan tutkijan asemaa oman aikansa merkitysten ja arvostusten tuottajana.

Lea Laitinen tarkastelee artikkelissaan suomen kielen refleksiivisyyttä, sen suhdetta itseensä, persoonapronominien ja omistusliitteiden kautta. Poeettista, standardikielen normeja kiertävää kielioppia hän on jäljittänyt kaunokirjallisuudesta. Oma poeettinen normistonsa on myös virallisten uudistusprosessien ulkopuolella kehittyneissä suomen kielen muodoissa, jollaisena Laitinen analysoi esimerkiksi Tornionjokilaakson meänkieltä. Pertti Anttonen jatkaa toisessa yhteydessä refleksiivisyysteemaa ottamalla esiin, kuinka tekstin poeettisuus syntyy juuri siitä, että se viittaa itseensä eri tasoilla. Tästä lähtökohdasta käsin etnopoetiikka tutkii kansanrunouteen sisältyvää kulttuurista runousoppia. Anttonen rakentaa esimerkin siitä, mitä etnopoettisella analyysillä voi lukea aikoinaan suullisesti esitetyn kalevalamittaisen runon tekstitalenteesta.

KIELI RIIMEINÄ

Mieleeni ovat tulikirjaimin piirtyneet valistushenkisen kansakoulun juurruttamat hammashoidon perusteet: ”Harjaa hampaat, huuhto suu – hammaspeikko lannistuu”. Juuri tähän kielen funktioon pureutuu Irma Sorvali tarkastellessaan ihmismielen ohjailua poeettisin keinoin. Riimiä ja rytmiä on kautta historian käytetty mnemotekniikkana, muistin apuna. Sama tekniikka toimii tunnetusti myös mieleenpainuvana mainonnan, miksei valistuksenkin tehokeinona.

Venla Sykärin artikkeli käsittelee tilannekohtaista improvisoitua parisäerunoutta, satoja vuosia vanhaa *mantinades*-perinnettä, joka elää Kreetalla vahvasti edelleen mukautuneena nykypäivän mediakulttuuriin. Sykärin artikkeli perustuu hänen kentättyöaineistoonsa ja siinä erityisesti yhden naispuolisen runoimprovisaatiotaitajan henkilökuvaan. Kati Kallio puolestaan liikkuu kalevalaisen runon mennessä maailmassa, mutta ei heroisen epiikan vaan arjen käyttötaitteen, äitien lapsilleen laulamien kehtolaulujen parissa. Vertailtavana on tallenteita neljältä tunnetulta laulajalta. Kallio

pohtii muuntelua myös tutkiessaan tallennuksen problematiikkaa improvisatorisen ja tilannekohtaisessa arjen runoudessa.

Tuomas Palonen tarkastelee tilannekohtaista improvisaatiota nykypäivän kontekstissa elävässä runoperinteessä, hiphop-kulttuurin *freestyle*-lyriikassa. Palonen luonnehtii tutkimusaineistoaan ”kansainväliseksi megagenreksi”, perinteenlajiksi, joka on löytänyt paikkansa eri kulttuureissa ja kielialueilla kaupallisen musiikin reittien kautta. Riimin ja rytmin suhde rakentuu siinä omalakisesti. Mikael Sarelinin analysoiman poetiikan kasvualusta on niin ikään populaarimusiikki. *Black metal* erottuu muusta *heavy metal* -musiikista ennen kaikkea ideologisesti, ja se on periaatteellisesti kristinuskon vastaista. Sarelinin analyysin kohteena on erityisesti black metalin edustama naisvihamielinen maskuliinisuus.

KIELI TODELLISUUTENA

Joonas Ahola kirjoittaa artikkelissaan kohtalon manipuloinnista saagarunoudessa. Kohtalotematikassa kietoutuvat yhteen kristinuskko sekä saagojen kirjoittajien käsitykset pakanallisten esi-isien kohtaloukosta. Ahola analysoi vanhaa tekstiaineistoa puhutun kielen tutkimuksen keinoin Austinin performatiivisuuden ideaa soveltaen; saogat ovat kertomuksia sosiaalisesta toiminnasta ja mekanismeista, joihin kohtalon ilmaiset ja kohtalon kerronnallinen käyttö välittömästi liittyivät. Kristinuskon ja etnisen kansanuskon yhteen kietoutuminen on esillä myös Maarit Viljakaisen artikkelissa. Siinä avautuvat aktiivisen vaikuttamisen maagiset keinot suomalaisessa loitsurunoudessa. Hän tarkastelee loitsua kommunikaation välineenä, puhutteluina, joilla avustajia kutsuttiin ja taudinaiheuttajia manattiin poistumaan.

Nykyajan kristinuskon maailmaan kuuluu Tapio Lampisen pohdinta jumalanpalvelussaarnan luomasta todellisuudesta. Saarnaoppi eli *homiletiikka* pyrkii hiukan erilaiseen lopputulokseen kuin sen vastinpari retoriikka. Myös Lampinen nojaa austinilaiseen lähtökohtaan puhuessaan saarnan kuuntelemisesta tekona. Tärkeää ei ole niinkään saarnan sisältö vaan tapa, jolla sanoma esitetään. Tietty muoto ja tunnusilmaukset auktorisoivat sanottavan ja luovat yhteydentunteen kuulijoihin. Sosiologi Pierre Bourdieu pohti samaa problematiikkaa liturgisessa kielessä ja esityksessä – olennaisinta ei ole sisältö vaan muoto, tilanne ja toimijat (Bourdieu 1991). Jumalanpalvelustakin vastaava yhteisöllisyyden tunne voi syntyä myös kuuntelemalla urheiluselostusta. Antti Laine ja Hannu Itkonen pohtivat urheiluselostusta puheenlajina, jonka kehityskaarta 1800-luvulta nykypäivään he tarkastelevat. Paitsi kansallista yhteisöllisyyttä, urheiluselostus tuottaa myös eroja monella tasolla. Kirjoittajat pohtivat niin ikään urheilun tuotteistamista ja selostuksen viihdearvoa.

Tiina Seppä on paneutunut kansallistunteen toisenlaisiin rakennusaineisiin, kalevalaisiin runonlauluihin ja heidän kuviteluihin ja rekonstruoituihin imagoihinsa. Seppä jäljittää erityisesti yhden runonlaulajan, Mateli Kuivalattaren rakennettua henkilökuva ja pohtii, tunnistaisivatko menneiden aikojen runonlaulajat itsensä jälkipolvien rekonstruoimista kuvista. Taija Kaarlenkaski liikkuu niin ikään faktan ja fiktion rajoilla. Hän on artikkelissaan perehtynyt kirjoittajien kuvitelmiin tutkiessaan nauta-aiheista kilpakirjoitusaineistoa ja siinä nimenomaan lehmän näkökulmasta kirjoitettuja tekstejä.

Kertovan subjektin asemassa lehmä näyttäytyy inhimillistettynä yksilönä. Kulttuurisesti rakentunut lehmän ja sen hoitamisesta vastaavan naisen suhde kuvataan teksteissä usein lähes telepaattisena kommunikaationa.

TIIVISTETTY KIELI

Kirjan osa ”Kansanretoriikkaa” koostuu neljästä artikkelista, jotka tarkastelevat pienfolkloren käyttötapoja ennen ja nyt, niin arkistokokoelmien aineistoissa kuin tämän päivän sähköisessä mediassakin. Artikkelit avaavat näkökulmia sananparsien kompaktiin kieleen. Annikki Kaivola-Bregenhøj on palannut vanhan aikuisviihteen, arvuutteluperinteen pariin ja tarkastelee siinä epäonnistumisen häpeää huumorina Hymylän matka -kuvauksissa. Eija Stark liikkuu hänkin osittain häpäisyn ja ironian maaperällä tarkastellessaan herrojen ja rahvaan roolien vastakkainasettelua viime vuosisadalla kerätyissä sananlaskukokoelmissa. Jäyhä talonpoikaisetiikka kehystää suomalaisia sananlaskuja.

Pauliina Latvala ja Outi Lauhakangas liikkuvat artikkeleissaan jälleen lähempänä nykyaikaa. He ulottavat sananparsianalyysinsä internetin tässäkin suhteessa ehtymättömään ja kiinnostavaan kenttään, jossa luodaan vaikkapa poliittista toimijuutta, asemaa ja roolia retorisesti muun muassa sananparsien turvin. Tuttuina kansanviisauksina ne tuntuvat takaavan jonkinlaisen turvallisen selustan kritiikille ja huumorille, jonka ilmaisu muuten olisi epäkorrektia. Lauhakangas osoittaa, kuinka yhtäältä arkaaiset ja paikalliset sananlaskut ovat toisaalta notkeita ja tilanteeseen mukautuvia viestinnän välineitä. Oma lystikäs lukunsa ovat väärin muistetut sananlaskut – nuo ”Aristoteleen kantapää” – jotka värittävät keskustelua usein muussakin mediassa. Muistan esimerkiksi erään menestyneen uskovaisen liikemiehen kerran tyytyväisenä tokaisseen radiohaastattelussa, ettei hän ole ainakaan pitänyt ”jyväänsä vakan alla”. Kuulijat varmasti ymmärsivät lipsahduksesta huolimatta, että hän oli ”leiviskänsä” lahjakkaasti hoitanut (Raamatun nykykäännöksen mukaisesta ”talentista” puhumattakaan).

KIELI PUHEENA

Kokoelman viimeinen osa koostuu siis suomalaisista juhlapuheista. *Korkeempi kaiku – suomalaisen puheen juhla* pidettiin Helsingissä 30.10.2008. Ajallinen jatkumo näissä puheissa ulottuu Suomen sodan ajalta nykyaikaan asti. Kaikkia puheita sävyttää tavalla tai toisella isänmaallisuuden teema, itsenäisyys, suomalaisuus ja moraalit. Mika Hietanen on saanut tehtäväkseen analysoida puheet, ja hän on tehnyt sen retorisen analyysin näkökulmasta. Hän esittelee pääpiirteissään Aristoteleen retoriikan ja nostaa esiin erityisesti käsitteen *kairos*, joka tarkoittaa sopivaa aikaa ja tilaa eli sanoman perille menemiseksi suotuisasti ajoittuvaa retorista hetkeä. Hietanen korostaa tässä suhteessa puheen johdannon tärkeyttä ja pohtii, mikä aikoinaan teki kokoelman puheista merkittäviä ja suuria.

Korkeempi kaiku on kattava otos analyttisiä esimerkkejä sanan mahdista ja todellisuuden esityksellisyydestä eri konteksteissa niin historiassa ja arkistojen tallenteissa

kuin nykyaikana ja median resurssinakin. Eri suunnilta puheen poetiikkaa lähestyvien tekstien kokoelma rytmittyy liikkeellä menneen ja nykyisen välillä. Artikkelikokoelma on niin moniulotteinen, että siinä käsitellyistä teemoista saisi pari kolmekin kohdentummin koottua teosta, mutta juhlan kunniaksi on samojen kansien välistä kuitenkin ilotulitettu kaikkiin suuntiin.

KIRJALLISUUS

BOURDIEU, PIERRE 1991: *Language and Symbolic Power*. Edited and introduced by John B. Thompson. Translated by Gino Raymond and Matthew Adamson. Cambridge: Polity Press.

HELANDER, EILA 1987: *Naiset eivät vaienneet. Naisevankelistainstituutio Suomen helluntailiikkeessä*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.

Filosofian tohtori Tuija Hovi on Suomen Akatemian tutkijatohtori ja työskentelee Åbo Akademin uskontotieteen oppiaineessa.